

С. М. Верба*

РОЛЬ ТА МІСЦЕ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ОСВІТЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ

За означенням, прийнятим XX сесією Генеральної конференції ЮНЕСКО, освіта — це процес і результат удосконалення здібностей і поведінки особистості, внаслідок чого вона досягає соціальної зрілості та індивідуального зростання. Освіта — це духовне обличчя людини, яке формується під впливом сукупності загальнолюдських та професійних знань, технологій їх використання в суспільній практиці у процесі виховання й самовиховання. Розвиток освітньої сфери — важливий пріоритет кожної держави, оскільки саме освіта посідає визначальне місце в інтелектуалізації праці, яка впливає на складні процеси трансформації і модернізації сучасного світу, що відбуваються під впливом інтегрованого потенціалу трьох революційних перехідних періодів: індустріалізації, промислової НТР середини ХХ ст. та комп'ютерної НТР кінця ХХ ст.

Метою дослідження є визначення нових підходів до управління всією освітньою сферою, яка є інтегральною сукупністю освітніх структур, відносин, діяльності та свідомості, що забезпечує відтворення і розвиток інтелектуального потенціалу українського суспільства.

Україні надається реальна можливість отримати рівноправний статус у європейському освітньому просторі, який визначає розвиток Європи на ціле покоління вперед. Участь вищої освіти України в болонських перетвореннях має бути спрямована на її розвиток і набуття нових якісних ознак. Водночас слід зважити на те, що ці зміни не повинні призвести до втрати кращих традицій, заперечення національних ознак якості освіти. Орієнтація на Болонський процес не повинна призводити до невинуватеної перебудови тих традицій вітчизняної системи вищої освіти, які є національним надбанням української вищої школи, зокрема, широкий спектр і фундаменталізація знань студентів у галузі суспільних і гуманітарних наук, що формують світогляд майбутнього фахівця. Водночас необхідно вивчити шанси і можливості як українських студентів на європейських ринках праці, так і можливостей ВНЗ України стати привабливими для іноземних студентів та викладачів¹.

Ми їм — кадри, вони нам — технології. Звичайно, краще було б, щоб наші фахівці не шукали собі роботу за кордоном, а мали попит у своїй країні. Але якщо попиту немає, то заважати фахівцям шукати долю за кордоном навряд чи доречно. Інша річ, що готувати висококваліфіковані кадри без внутрішнього попиту на них, у принципі, довго неможливо. Якість підготовки фахівців, які не мають попиту, буде об'єктивно падати. Цю тенденцію Болонський процес може лише призупинити, а не ліквідувати. Шлях до якісної освіти інженерних кадрів — це шлях до відновлення вітчизняного наукоємного виробництва. Підтвердженням цієї тези може служити і той факт, що за всі 15 років незалежності в Україну майже не прийшли із-за кордону нові наукоємні технології. Найгірший варіант, коли тимчасово висококваліфікованими кадрами України скористаються, але нових технологій в Україну це не принесе. Цього допустити не можна².

Згідно із Сорбонською декларацією 1998 року, в основу якої покладено принцип інтелектуального збагачення європейських громадян, загальноновизнаним є першочергове значення освіти і освітнього співробітництва для розвитку і зміцнення стабільних, мирних і демократичних суспільств. Постає питання: чому європейські країни зацікавлені в єдиному освітнянському просторі? Чому європейські розвинені країни не можуть впоратися з підготовкою інженерно-технічних кадрів? Відповіді на ці та інші запитання неоднозначні. Існує декілька причин: це і недостатня мотивованість молодих людей до навчання інженерно-технічним професіям, і недостатні матеріальні стимули. До цього слід додати,

© Верба С. М., 2008

* викладач Інституту державного управління Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили

¹ Журавський В. С. Вища освіта як фактор державотворення і культура в Україні. — К.: Видавничий дім "Ін Юре", 2003.

² Юхновський І. Процес пішов ... Болонський. А гарантії якості вищої освіти? [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.dialogs.org.ua.

що європейські країни втрачають свої кадри високої кваліфікації з причини їх еміграції до США, де умови оплати праці для цієї категорії фахівців незрівнянно вищі, ніж у країнах Європи. Тому з точки зору європейських країн, створення єдиного освітянського простору з включенням у цей простір країн колишнього Радянського Союзу, зокрема України, які мають ще досить потужний кадровий і науковий потенціал, певну мотивацію до освіти, крок обґрунтований³.

А який вигляд має ця проблема, виходячи з інтересів України? Одностайності в оцінці наслідків запровадження Болонського процесу в освіту немає. Дехто дотримується думки, що якість освіти залежить не від того, приєдналися чи не приєдналися ми до Болонського процесу чи до інших протоколів, а залежить вона від вимог галузей господарства, для яких готуються інженерні кадри. Тому давайте наблизимо якість освіти до потреб розвитку вітчизняних галузей і проблему буде вирішено. Найефективнішим критерієм оцінки якості освіти були, є і будуть діючі вітчизняні наукоємні підприємства, які виробляють продукцію і для внутрішнього, і для зовнішнього ринку. Але скільки в Україні залишилося підприємств, які можуть випускати конкурентоспроможну на зовнішньому ринку продукцію? Створюється враження, що вкрай мало. З кожним роком кількість таких підприємств скорочується. Водночас фахівців інженерного профілю ми готуємо. Візьмімо, наприклад, таку галузь, як електроніка. Галузь виробництва вітчизняних приладів та електронних компонент в Україні майже знищена, а фахівців готуємо, і непоганих. Що робити? Звести підготовку фахівців до потреб вітчизняного виробництва — це поставити хрест на одній із найінтелектуальніших професій інженерного і наукового напрямку, яку на порожньому місці не відродити. Тому фахівці вбачають у приєднанні до Болонського процесу, у створенні єдиного освітнього простору свого роду “рятувальну сорочку”. Тобто поки Україна відновлюватиме вітчизняні наукоємні виробництва, нехай наші фахівці працюють в інших країнах, де є потреба в таких кадрах. Потрібно не допустити зниження якості навчання, що стане однією з головних перешкод на шляху реального входження України до європейського освітнього простору, зокрема, це може призвести до невизнання європейською спільнотою дипломів університетів, що не пройдуть зовнішню експертизу, і, як наслідок, до ускладнення мобільності на європейському просторі їх студентів та випускників⁴.

Наближаючись до європейського освітнього простору, ми не повинні втратити власні надбання і кращі традиції у вітчизняній освіті і науці. Як і раніше, ми маємо замислюватися над глибинними проблемами і самостійно вирішувати їх. Наближення ж до європейського освітнього простору має здійснюватися для поліпшення сумісності нашої і європейської систем освіти за групою взаємоузгоджених критеріїв і характеристик. Тому нам важливо не копіювати подібні реформи, вже здійснені деякими країнами Північної, Центральної і Східної Європи⁵. Цей шлях порівняно простий і природний для країн, що не мають власної розвиненої фундаментальної освіти і науки, вони зорієнтовані на споживання чужих технологій, товарів і послуг та надання іншим країнам своїх природних ресурсів та дешевої робочої сили. Україні ж більш притаманна роль активного генератора нових знань, виробника нових видів техніки та високих технологій і виходу з цієї продукцією на зовнішні ринки. Тому, реформуючи освіту, ми насамперед маємо відповісти на запитання — чому навчати і як навчати фахівців для подолання викликів природи, суспільних, економічних, технологічних та інших запитів сучасного світу. Тут важливо виділити *два* чинники.

Перший, викликаний інформаційною революцією та появою суспільства, побудованого на знаннях, який диктує нові вимоги до методологічної, світоглядної, системної підготовки сучасних фахівців.

В усіх сферах людської діяльності істотно зростає роль системних, міждисциплінарних знань людини, необхідних для раціонального й осмисленого оперування з нескінченними потоками різноманітних знань і даних з метою вирішення

³ Бебик В. М. Менеджмент освіти глобального суспільства // Глобалізація і Болонський процес: проблеми і технології: Кол. моногр. — К.: МАУП, 2005.

⁴ Головатий М. Ф. Освіта України: зупинитися і оглянутися // Болонський процес: перспективи і розвиток у контексті інтеграції України в європейський простір вищої освіти: Моногр. / За ред. В. М. Бебика. — К.: МАУП, 2004.

⁵ Там само.

нових, нестандартних проблем. *Другий* чинник пов'язаний з побудовою національної економіки країни на засадах інноватики⁶.

Вони поєднують такі важливі суспільні складові, як виробництво, наука, освіта та бізнес в єдину інноваційну модель країни, галузі чи компанії. Тому сучасний фахівець повинен мати цілісні знання про ринкові інноваційні механізми і вміти їх застосовувати у своїй практичній діяльності. Коротко вони зводяться до такого:

Перше. Держава має остаточно сформулювати стратегію свого пріоритетного науково-технологічного розвитку у вигляді низки національних програм на основі залучення вітчизняного виробництва, науки, освіти і бізнесу в єдиному взаємопов'язаному комплексі.

Друге. Така стратегія розвитку потребуватиме комплексного вдосконалення чотирьох головних ланок освіти: професійно-технічної, спеціально-технічної, вищої і післядипломної. Відповідно до принципу "Освіта протягом усього життя" перетворення мають забезпечити безперервність навчального процесу за більшістю напрямів підготовки, перепідготовки та їх взаємоузгодженість.

Третє. Потрібно усунути значні структурні невідповідності між потребами економіки та обсягами і структурою підготовки і перепідготовки фахівців шляхом стратегічного планування розвитку пріоритетних галузей економіки і їх збалансованого кадрового забезпечення. Державне замовлення має виділятися лише на ці потреби. Насамперед це стосується базових галузей промисловості, за рахунок яких Україна повинна здійснювати свій стратегічний розвиток⁷.

Наприклад, попит на інженерів-механіків, інженерів-приладобудівників, енергетиків, на хіміків-технологів, фахівців у галузі інформаційних технологій та електроніки майже вдвічі перевищує можливості вищих технічних навчальних закладів України. Ці явища також відповідають і світовим тенденціям. Так, в Японії нині дефіцит інженерів становить 1 мільйон осіб, в Німеччині — 1,5, в США — 2,5⁸.

Четверте. Мають бути усунені істотні диспропорції у самій системі вищої освіти. Це неоптимальність мережі вищих навчальних закладів, неузгодженість освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавра і магістра з вимогами роботодавців, невизначеність місця цих рівнів на ринку праці, надлишкова кількість напрямів, спеціальностей та спеціалізацій вищої школи. Так, в Україні кількість напрямів (76) і спеціальностей (584) у 2-2,5 раза перевищує аналогічні показники у США, Англії, Японії.

Для адаптації національної системи вищої освіти до потреб суспільства і ринку праці необхідно:

- відійти від нечіткості трактування освітньо-кваліфікаційного рівня "бакалавр", визначивши його як рівень базової вищої освіти з ґрунтовною фундаментально-науковою компонентою та необхідною кваліфікаційною складовою, надавши право підготовки бакалавра лише закладам III-IV рівнів акредитації і визначивши разом з роботодавцями його місце на ринку праці;

- трансформувати освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста до ступеня магістра за галуззю знань (магістра інженерії, магістра права, магістра з бізнес-адміністрування та ін.);

- разом із роботодавцями потрібно остаточно визначити перелік кваліфікацій і посад для випускників навчальних закладів України за рівнями: "кваліфікований робітник", "молодший спеціаліст", "бакалавр", "магістр" і внести відповідні зміни до загальнодержавних нормативних документів.

П'яте. Одним з проблемних є питання кадрового забезпечення навчального процесу. Перехід на європейські стандарти підготовки фахівців передбачає істотну перебудову і зміст освіти, починаючи від навчальних програм, методичної освіти і насамперед підвищення професійної підготовки викладацького складу навчальних закладів. Нині гостро постала проблема підвищення кваліфікації, все переведено на ринкові відносини. На превеликий жаль, в Україні не створено ефективної системи післядипломної освіти,

⁶ Кучма Р. Фінансовий механізм системи вищої освіти // Вища освіта України. — 2002. — № 4. — С. 57-59.

⁷ Дмитренко Г. А. Стратегічний менеджмент у системі освіти: Навч. посібник. — К.: МАУП, 1999.

⁸ Панченко І. До питання про проблеми регіонального розвитку вищої освіти // Вища освіта України. — 2002. — № 4. — С. 38-42.

що задовольняла б потреби ринкової економіки. Більшість з 562 інститутів підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів МОН України діють відокремлено і від виробничого сектора, і від потужних університетів; вони не забезпечені висококваліфікованими кадрами, мають слабку навчально-лабораторну базу. Для адаптації цієї ланки освіти до потреб ринку праці доцільно, по-перше, здійснити її інтеграцію з університетами, і по-друге, тісно пов'язати діяльність університетів у цій сфері з сучасною промисловістю, вдосконаливши підготовку з корпоративного управління, охорони інтелектуальної власності, конкурентоспроможності, забезпечувати підготовку для роботи у нових господарських структурах і сфері бізнесу.

Результати дослідження дають право зробити висновок про те, що розв'язання комплексу проблем, пов'язаних із гідним входженням України до європейського освітнього і наукового простору на основі підготовки якісного людського капіталу, лежить у площині політичних рішень, спрямованих на інноваційний, науково-технологічний розвиток України. Такий шлях розвитку нашої держави дасть можливість забезпечити їй роль потужного гравця на європейському просторі, а не лише споживача чужих технологій, товарів і послуг. Основна мета реформування системи освіти і науки може бути сформульована як створення національної системи освіти на нових законодавчих та методологічних засадах, досягнення принципово нового рівня якості підготовки фахівців, збереження досягнень минулого та одночасне приведення системи у відповідність із нинішніми економічними можливостями і потребами держави, з необхідністю зміцнення і розвитку демократії. Впроваджувати прогресивні світові тенденції у сфері освіти потрібно так, щоб насамперед виграла економіка України, вигравав наш талановитий народ, щоб освіта в Україні була найкращою у світі, щоб через запровадження тієї чи тієї методики чи моделі не загубити якість освіти, бо в наш час високоосвічена, висококваліфікована людина — це головний інтелектуальний потенціал країни, це її надбання, це найефективніший засіб генерування і передачі знань — джерела життя людства.

*Стаття рекомендована до друку Радою Інституту державного управління
Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили
(протокол № 4 від 4 липня 2008 року)*

